

Andrzej Sarnacki SJ

Polifonia przemocy

Głosy z Kolumbii

WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE
KRAKÓW 2019

Spis treści

WPROWADZENIE	7
Ogólne zasady wywiadów jakościowych	9
Założenia	13
Przygotowanie wywiadów	15
Przebieg wywiadów i ich opracowanie	17
WYWIADY	19
1. Teodomira Velásquez	21
2. Luis Emilio Sanabria	51
3. Ricardo Enrique Mejía	69
4. Juan Restrepo	85
5. Fernán González González SJ	109
6. Manuel Salamanca	121
7. Eduardo Muñoz	133
8. Dominic Otoño	155
9. Carlos Novoa SJ	173
10. Luis Alfonso Castellanos SJ	193
ANALIZA TEKSTÓW	215
Losy osobiste i motywacje	216
Pytania	217
Pamięć i wyobrażenia	222
O przyczynach przemocy	227
Charakter – kultura	233
Religia i Kościół katolicki	245
Proces pokojowy i perspektywy	253

PODSUMOWANIE	261
NOTA OSOBISTA	269
BIBLIOGRAFIA	271
SUMMARY	279
RESUMEN	281

Wprowadzenie

Niniejsza publikacja zawiera 10 wywiadów, które przeprowadziłem w Kolumbii we wrześniu 2016 roku, w przededniu referendum w sprawie porozumienia pokojowego pomiędzy rządem a lewicową partyzantką FARC¹. Wywiady te są przedmiotem analizy mającej na celu ukazanie percepcji konfliktu, jego interpretacji i koncepcji środków zaradczych. W zamierzeniu jest to publikacja komplementarna do książki *Kolumbia i kultura przemocy*, która ukazuje się w tym samym czasie (2018) i analizuje problem długiego konfliktu z wielu perspektyw, z których kulturowe uwarunkowania przemocy uznaje za szczególnie istotne. Po rocznym prowadzeniu badań na Uniwersytecie Javeriana w Bogocie (od lipca 2013 do czerwca 2014) i będąc w trakcie ich pisemnego opracowywania, możliwość przeprowadzenia kilku indywidualnych wywiadów pogłębionych z osobami związanymi z tematem przemocy w Kolumbii (wrzesień 2016) została potraktowana jako sposobność weryfikacji tez i uzupełnienia wniosków powstającego opracowania. Część wypowiedzi uczestników wywiadów została już wykorzystana we wspomnianej publikacji. W niniejszym tomie wywiady zostały potraktowane jako materiał do dalszej pracy, pozwalającej na omówienie ich w nowej strukturze i w jednorodnie uporządkowanej treści. Wydaje się, że zabieg ten pozwala na eksplorację wartych opublikowania dodatkowych kontekstów problemu postrzegania i interpretacji zjawiska przemocy. Zamierzeniem analizy wywiadów nie jest jedynie potwierdzenie

1 *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* – Rewolucyjne Siły Zbrojne Kolumbii są rodzajem partyzantki określanej jako *guerrilla*. Powstały w 1967 roku z inspiracji lewicowej ideologii nawołującej do rewolucji społecznej. Ugrupowanie jest odpowiedzialne za dziesiątki tysięcy zabitych i ok. 40% z ponad pięciomilionowej rzeszy wypędzonych z własnych posesji rolników.

tez czy wniosków przedstawionych uprzednio, ale próba dostrzeżenia możliwie nowych aspektów kolumbijskiej rzeczywistości przemocy (Fontana, Frey 2009: 96).

Wywiady zostały przeprowadzone z osobami, które zajmują się tematem przemocy w Kolumbii przez długi czas. Większość z nich to eksperci pracujący w instytucjach gromadzących informacje na temat kolumbijskiego konfliktu lub akademicy analizujący na uczelniach problem z perspektywy nauk ekonomicznych, społecznych czy zasad etycznych. Trzy osoby pracują w organizacjach pozarządowych pomagających ofiarom przemocy i prowadzących działania na rzecz sprawiedliwości, przywracania pamięci i ogólnie procesu pokojowego. W jednym przypadku udało się dotrzeć do byłego partyzanta organizacji EPL², który dziś pracuje na rzecz zmian społeczno-politycznych w kraju. Jedną z respondentek była bezpośrednim i wielokrotnym świadkiem brutalnych aktów przemocy. Wywiad z nią prezentowany jest jako pierwszy ze względu na swą odrębność i narracyjny charakter, pozwalający na zapoznanie się z faktami z perspektywy świadka, czyli uprzednio wobec wypowiedzi osób analizujących zjawisko. Teksty wywiadów publikowane są w całości, a ich oryginalna wersja językowa pozostaje w moich zasobach archiwalnych. Umożliwia to nieporównywalnie szerszą i wnikliwszą analizę wypowiedzi, niż miało to miejsce w pierwszej publikacji, która uwzględniała wypowiedzi rozmówców jedynie częściowo, w kluczu przyjętej hipotezy i pytań badawczych. W pierwszej publikacji jedynie część wypowiedzi została wkomponowana w znacznie większą strukturę argumentów. Tutaj wywiady potraktowane są jako polifonia głosów analizujących przyczyny i formy przemocy. Naturalnie 10 wywiadów nie jest reprezentatywną próbą całej kolumbijskiej społeczności. Nie udało się też zapewnić większej reprezentacji kobiet. Niemniej jednak ze względu na swój ekspercki charakter opracowanie reprezentuje dość szerokie spektrum stanowisk. Pozwala też na przybliżenie osobistych doświadczeń i wniosków, do których rozmówcy dochodzili przez lata pracy i setki, jeśli nie tysiące, interakcji z innymi uczestnikami konfliktu.

2 *Ejército Popular de Liberación* – Ludowa Armia Wyzwolenia, to jedna z partyzanek ekstremalnej lewicy (*guerrilla*), działająca od roku 1967, zdemobilizowana w 1991 roku (niewielkie frakcje EPL są aktywne do dzisiaj). Odwoływała się do marksistowsko-leninowskiej wersji komunizmu.

Rozmowa z uczestnikami i badaczami problemu przemocy w Kolumbii została potraktowana jako szansa na bliższy wgląd w wydarzenia, wykraczający poza abstrakcyjne wzorce czy unifikujący schemat narracji jednego stylu, koncentrującej się przede wszystkim na spełnieniu kryterium spójności. Jak pisał Clifford Geertz:

Siła naszych interpretacji nie może opierać się, jak to zbyt często dzieje się obecnie, na ich zwartości czy na pewności siebie, z jaką są proponowane (...) nic nie przyczyniło się bardziej do zdyskredytowania analiz kulturowych niż konstruowanie nieskazitelnych opisów porządków formalnych, w których rzeczywiście istnienie nikt całkiem nie wierzy (2003: 47).

Nie oznacza to naturalnie, że opis zagadnienia nie musi liczyć się z kryterium spójności, gdyż jego głównym zadaniem jest uchwycenie sedna problemu, który jest przedmiotem interpretacji. Wywiady pozwalają jednak na wprowadzenie narracji polifonicznej, która czasem przedstawia wzmacniające się nawzajem argumenty, a innym razem sprzeczne stanowiska.

Ogólne zasady wywiadów jakościowych

Wywiady indywidualne są formą badań jakościowych, które polegają na rozmowie mającej na celu zebranie określonych informacji o respondencie. Informacje te odnoszą się do spraw, którymi jesteśmy zainteresowani, które dotyczą ludzkich zachowań i przypisywanych im znaczeń. W niniejszej pracy zainteresowanie miało najpierw charakter etnograficzny, koncentrując się na sprawach społecznych i kulturowych, gdzie istotne są wyuczone wzorce działań, język, wiara, rytuały i ogólnie rozumiany styl życia (McMillan, Schumacher 2014: 31). Badania jakościowe rozumiejące, docierające do subiektywnych przekonań respondentów, mają za cel pozyskanie danych przydatnych do interpretacji. Najważniejszym jest odkrycie znaczeń, jakie respondenci przypisują tezom i wydarzeniom czy też faktom, zjawiskom i emocjom, jakie im towarzyszą. Pozwala to na porównanie ich z wnioskami, do jakich prowadzący wywiad doszedł uprzednio. Własna perspektywa badawcza bierze się ze znajomości tematu, co jest zarówno punktem wyjścia przy formułowaniu pytań tworzonych na potrzebę wywiadów, jak

i punktem odniesienia w procesie interpretacji danych, pełniąc rolę triangulacji weryfikującej wnioski.

Subiektywność badawcza zawsze stanowi wyzwanie w prowadzeniu badań. Badania jakościowe pozwalają na pewną dozę swobody badawczej i interpretacyjnej, ale podlegają też rygorom metodologicznym. Jak twierdzą Bergman i Coxon (2005), decydująca jest:

(...) rozliczalność (*accountability*) praktyk badawczych poprzez jasny opis poszczególnych kroków, co umożliwi czytelnikom ocenę wiarygodności danego studium i jego wyników [tłum. A.S.].

Żaden z badaczy nie jest i nie może być w pełni wolny od własnej subiektywności, dlatego postępowanie naukowe dążyć może jedynie do świadomego minimalizowania osobistych „szumów komunikacyjnych”. Subiektywizacja może być traktowana jako nieunikniona wada, która ewentualnie może zostać zniwelowana przez uważną i dokładną analizę danych lub jako naturalna predyspozycja ludzka, bez której dostęp do badanej sfery w ogóle nie byłby możliwy. Każdy badacz interpretuje analizowaną rzeczywistość w obrębie znanych sobie i kulturowo uwarunkowanych znaczeń. Stosowane w wywiadach podejście hermeneutyczne jest szczególnym rodzajem metody krytycznej, która stale ewoluuje, doprecyzowując swe założenia między uniwersalizmem a subiektywizmem, by chronić wyniki zarówno przed tendencją zbytnej generalizacji, jak i powierzchownością niedostatecznie zakorzenionej w faktach interpretacji. Kontekstualizacja tekstu wymaga wzięcia pod uwagę zarówno unikatowej perspektywy mówiącego, który przypisuje sens wydarzeniom, jak i świadomości kontekstu kulturowego badacza, przynależącego do określonej tradycji, tak historycznej, jak i akademickiej.

Metoda wywiadów jakościowych jest dziś dość szeroko stosowana, co pozwala również na lepszą ocenę zarówno korzyści, jak i możliwych braków samej metody. Podstawowym i paradoksalnym problemem jest niebezpieczeństwo niewydobycia wiedzy jakościowo znaczącej z analizowanego materiału. Zbyt mechaniczne trzymanie się metody interpretatywnej może skutkować powierzchownością wniosków (Douglas 2017). Innym z elementów zawodności jest również możliwość zbytniego dostosowania się respondentów do przeprowadzającego wywiad i udzielania odpowiedzi w kluczu

spełniania domniemyanych oczekiwań. Ten zwodniczy charakter pozornie szczerzej rozmowy, która przebiegła pod dyktando chęci bycia miłym lub nieuświadomionego upodabniania się do rozmówcy, może naturalnie zaburzyć wiarygodność wypowiedzi i zebranych danych (Hammersley, Gomm 2008: 100). Akomodacja mowy do oczekiwań jest zjawiskiem dość powszechnym. Pewnym antidotum na taki stan rzeczy jest niezdradzanie przed czy w trakcie wywiadu własnego stanowiska, niesugerowanie odpowiedzi oraz jak najlepsza znajomość tematu i różnych stanowisk teoretycznych. Oprócz zestawienia odpowiedzi na pytania, w wywiadzie jakościowym należy zwrócić uwagę na inne rodzaje przekazywania informacji, jak choćby zachowania pozawerbalne. Rekomendacja komplementarnych metod, jak np. obserwacji, stawia badacza w roli detektywa, który powinien biegłe interpretować złożone zachowania komunikacyjne. Takie podejście wymaga przyjęcia postawy krytycznej, wpisującej się niejako w tradycję mistrzów podejrzeń i postulatory metody krytycznej. Wywiady jakościowe są też narażone na różnego rodzaju uprzedzenia samego badacza, posiadającego nieuświadomione założenia czy niezdolnego do wyjścia poza własne schematy.

Opis kulturowy jest pod wieloma względami bardziej ryzykowny niż opis polityczny czy ekonomiczny. Łatwo może zostać uznany za nadmierne uproszczony, ideologiczny, zbyt zewnętrzny. Interpretacja wyników, biorąca pod uwagę subiektywizację, dokonuje kategoryzacji i klasyfikacji danych. Kategoryzacja umożliwia poznanie w ogóle, a rozbicie materiału na mniejsze jednostki pozwala na uszczegółowioną analizę, co daje szansę na wydobycie niewidocznych wcześniej elementów. Kategoryzacja jest funkcją ustalania znaczenia wydarzeń. Jednak jej wpływ nie powinien pełnić roli stronniczej interpretacji, ale punktu odniesienia, który umożliwia zrozumienie i komunikowanie (Bergman, Coxon 2005). Proces kategoryzowania zjawisk według przyjętej czy narzucającej się specyfiki dokonuje się w obszarze przyjętego uprzednio paradygmatu. Klasyfikacja poszczególnych fenomenów odbywa się zgodnie z zasadami podobieństwa lub niepodobieństwa, co pozwala na nadawanie zjawisku rangi uniwersalności lub partykularności.

Podsumowując, nie ma w literaturze sztywnej metody analizowania danych z wywiadów. Jednak badacze powinni postępować tu ostrożnie, ponieważ

ma to wpływ nie tylko na jakość wywiadu, ale również na prawomocność i wiarygodność całego postępowania badawczego (Alshenqeeeti 2014: 41).

Uwaga w przeprowadzonych wywiadach kieruje się najpierw na zawartość wypowiedzi dotyczących rozumienia przyczyn przemocy, tak strukturalnych, jak i związanych z aktywnością poszczególnych grup i jednostek. Dzięki temu można otrzymać mapę zagadnień z perspektywy respondenta, choć ze względu na ograniczony czas wywiadu mapa ta nie odzwierciedla pełnej wiedzy pytanego, unaocznia jednak priorytety przypisywane poszczególnym przyczynom oraz ich interpretację. Bardzo ważnym punktem jest próba uchwycenia specyfiki konfliktu, jaką sygnalizuje respondent. W badanym tutaj przypadku wiele faktów przemocy w Kolumbii znajduje odniesienia do podobnych, zachodzących w innych obszarach globu. Z kolei inne fakty lub ich partykularna konstelacja są specyficzne, noszą cechy indywidualne. Pierwotnym zamiarem przeprowadzenia wywiadów była chęć dotarcia do kulturowego kontekstu przemocy. Potwierdziło się przypuszczenie, że rozmówcy będą znacznie różnić się w tej fazie oceny zjawiska przemocy. Czasem w takich wypowiedziach pojawiają się niespójności, jak przykładowo między ogólnymi poglądami czy deklaracjami z jednej, a ich zaprzeczeniami z drugiej strony. Ma to związek zarówno z kompleksowością uprzednio przemyślanych związków kulturowych, jak i z osobistymi uwarunkowaniami. Zabiegiem interpretacyjnym było najpierw tematyczne pogrupowanie wypowiedzi. Choć badanie traktuje rozmówców indywidualnie i zachowuje ich specyficzne uwagi, to rozpatruje problem najpierw w kontekście całej grupy, klasyfikując wypowiedzi zgodnie z przyznaną im przez rozmówców rangą. Pozwala to na otrzymanie oglądu wszystkich argumentów, które można odnieść do szerszej dyskusji na temat przemocy, albo też wskazać na ich niekompletność, która może się okazać istotna. Równoległe jednak analiza odnosi się do jednostkowych wypowiedzi, wydobywając ich znaczące akcenty. Tak przeprowadzona analiza ma na celu nie tylko poznanie poglądów respondentów, ale zwraca uwagę na problem epistemologiczny, który w rezultacie ma niebagatelne znaczenie dla przyszłości konfliktu. Sposób rozumienia problemu przemocy ma bowiem określone reperkusje, ponieważ posiada ścisły związek z zagadnieniem diagnozy zjawiska. Dlatego akademickie podejście do tematu wiąże się z dużą odpowiedzialnością, ma bowiem wpływ na późniejszy dyskurs dotyczący przemocy i praktyczne zastosowanie wiedzy. I dlatego

też punktem docelowym przeprowadzonej tu analizy jest odniesienie do poznawczego aspektu, który reprezentują poszczególni rozmówcy.

Założenia

Twierdzenie o dotychczasowej niewystarczalności poznawczej przemocy przewija się w różnych tekstach ukazujących to zagadnienie. Ma to związek ze złożonością tematu, ale również z percepcją zjawiska i jego analizą. Założeniem wstępnym prowadzonego badania było to, że potwierdzi ono tendencję do fragmentarycznego zajmowania się naturą konfliktu. Zwykle wyjaśnienia koncentrują się wokół kilku podstawowych koncepcji, które można zawrzeć w jakimś schemacie, nie wyjaśniającym jednak „przyczyny przyczyn”. Powszechna dziś tendencja w badaniu przemocy społecznej zwraca uwagę na uwarunkowania ekonomiczne. Deprawacja ekonomiczna czy dysproporcje mają moc sprawczą uruchamiania przemocy. Jest to też faworyzowane wyjaśnienie tych, dla których ekonomia jest pierwotniejsza od etyki. Gra interesów i chęć szybkiego wzbogacenia się wydają się wystarczającymi powodami pojawienia się przemocy. Jeśli przy analizie porównawczej prawidłowość zależności przemocy od deprawacji ekonomicznej nie jest jednak wystarczająca, zwraca się uwagę na splot okoliczności, mający w pewien, nie do końca eksplikowalny sposób, dać satysfakcjonujące wyjaśnienie przyczyn.

Równie częstą i oczywistą przyczyną są dysfunkcje mechanizmów politycznych, takie jak fasadowa demokracja, korupcja polityczna czy zawłaszczenie państwa. Jakość społeczeństwa politycznego również determinuje rodzaj pojawiających się problemów. Zgodnie z koncepcjami kontraktualistycznymi, istnienie zbiorowości państwowej jest możliwe dzięki porozumieniu, umowie dekretującej zgodę na zasady współżycia społecznego. Brak takiej umowy albo jej fikcyjność wyklucza pewną grupę obywateli, przyznaje im niższy status społeczny, doprowadzając do niezadowolenia i chęci odwetu. Wyjaśnienie psychologiczne jest zwykle komplementarne do powyższych zależności i odwołuje się do pojęć agresji, frustracji lub poczucia krzywdy. Bardzo ważne jest adekwatne do czynu usprawiedliwienie użycia przemocy. Kluczową rolę we wzniecaniu przemocy odgrywają różnego typu aktywiści, motywowani ideologią bądź interesem. Rzadsze są

wyjaśnienia biorące pod uwagę typ kultury i historię, przez co podawane motywy tracą na wnikliwości.

Założeniem analizy wywiadów, które zostały przeprowadzone z ludźmi od lat zajmującymi się problematyką kolumbijskiego konfliktu jest to, że żaden z rozmówców nie myśli o problemie w kategoriach systemowych, umożliwiających zaproponowanie syntetycznej wizji przemocy. Z jednej strony – jak już wspomniano – jest to spowodowane złożonością konfliktu, z drugiej tendencją do specjalizacji, która nie ufa syntetycznym ujęciom tematu. Ma to również związek z ogólną cechą poznawczą, która działa wybiórczo, redukując złożone fenomeny do poziomu przyswajalności. Jest to zatem spojrzenie na kolumbijski konflikt z perspektywy kognitywnej czy epistemologicznej, która powinna być wzięta pod uwagę przy ocenie kierunków dotychczasowych analiz i ich rezultatów dla procesu pokojowego czy w próbach rozwiązania konfliktu. Zaznaczony problem dotyczy również zasad metod naukowych osadzonych w klimacie epoki, w której brak jest przekonania do zasadności tworzenia systemów naukowych. Tymczasem mankamentem analiz fragmentarycznych jest zbyt ni redukcyjizm, udaremniający w konsekwencji zamiar znalezienia odpowiednich środków zaradczych. Niewłaściwa czy niepełna diagnoza skutkuje niepełnymi rozwiązaniami. Historia poprawiania się sytuacji i jej ponownego pogorszenia jest przerabiana nieustannie w krajach całej Ameryki Łacińskiej.

Tezę tego opracowania można wyrazić w założeniu, że znane (choćby z teorii ograniczonej racjonalności) prawo o fragmentaryczności wiedzy, wynikającej z redukcjonowania ludzkiego doświadczenia do poznania „wystarczająco dobrego”, obowiązuje również w środowisku specjalistów profesjonalnie zajmujących się tematyką przemocy w Kolumbii. Ponadto tendencja ta niesie ze sobą poważne i rzadko uświadamiane konsekwencje. Niebezpieczeństwo prolongaty konfliktu, jego kolejnych transformacji, kryje się właśnie w zbyt uproszczonych schematach, które nie hierarchizują przyczyn. Ta epistemologiczna tendencja może okazać się kontrproduktywna. Zajmowanie się mnożonymi aspektami konfliktu nadmiernie fragmentaryzuje jego rozumienie i zapobiega istotowej analizie, tj. takiej, która opisuje źródłowe przyczyny zjawiska i pozwala na sformułowanie realistycznej strategii przeciwdziałania impasowi przemocy. Percepcja przemocy podlega takim samym uwarunkowaniom, jakie znajdujemy w literaturze dotyczącej postrzegania w ogóle: selektywności, ekskluzywności, negacji niewygodnych danych itp.

Dlatego należałoby zwrócić uwagę na potrzebę metaanaliz, które powinny dostarczyć lepszych niż stosowane dotąd narzędzi umożliwiających systematyczny proces przezwyciężenia przemocy w Kolumbii. Analiza zagadnienia i jej adekwatność są kluczowe dla trafnej diagnozy. W przeciwnym razie mamy do czynienia z fenomenem, jak to określił Steve Covey, drabiny przystawionej do niewłaściwej ściany. Nie jest to zatem tylko ćwiczenie akademickie, ale bardzo pragmatyczne zagadnienie dotyczące realizmu zamierzeń rozwiązywania konfliktu. W konsekwencji można nawet zadać pytanie, czy prolongata konfliktu nie wynika również z faktu nieadekwatnego diagnozowania problemu przez kilka dziesięcioleci. Albo czy nie jest to wynikiem uchylania się od całościowej analizy, która mogłaby wskazać na problem znacznie poważniejszy niż umożliwienie jednej z izolowanych grup partycypacji politycznej.

Przygotowanie wywiadów

Wartość danych zebranych w trakcie wywiadów potwierdzana jest w odniesieniu do pytań i zamierzeń, jakie zawiera projekt badawczy, który w tym wypadku jest analizą przemocy w Kolumbii i poszukiwaniem możliwych związków kultury z przemocą. Samo zbieranie danych jest selektywnym procesem wyboru, którego rezultatem jest interpretatywna forma obserwacji (Bergman, Coxon 2005). Struktura przeprowadzonych wywiadów zawiera najpierw informacje dotyczące zaangażowania poszczególnych osób, jak też ogólnej wiedzy na temat konfliktu. Jest to część, która uwiarygadnia rozmówcę. Diagnoza konfliktu posiada wiele wersji (Sarnacki 2018: 10-19), dlatego warto było oszacować, za którą linią analizy opowiada się rozmówca i dlaczego. Druga kategoria pytań dotyczy świadomości i oceny przemocy, powstającej w wyniku utrwalonych rozwiązań strukturalnych. Dobór grupy pozwala założyć, że odpowiedzi u większości rozmówców są wynikiem wieloletniej akumulacji doświadczeń i analiz tematu. Niewątpliwie każdy zestaw odpowiedzi naznaczony jest dyscypliną, w której specjalizuje się dana osoba. Jest to tym bardziej widoczne, że zainteresowanie skierowane zostało przede wszystkim na aspekty kognitywne. Trzecia kategoria pytań dotyczy świadomości potencjału kulturowego oddziałującego na przemoc i przemocy kształtującej postawy należące do arsenału zachowań kulturowych.

Wywiady zostały przeprowadzone z dziesięcioma osobami. Decydująca w doborze grupy była znajomość tematu przemocy lub bezpośredni udział w wydarzeniach, mających z nią związek. Kognitywny aspekt był zatem centralny jako badanie świadomości tych, którzy wiele lat swojego życia poświęcili jej badaniu we własnym kraju lub byli w nią włączeni. Grupa ta jako próba nie jest naturalnie reprezentatywna, ale dobrana w celach weryfikacyjnych, w wyniku celowego doboru eksperckiego. Nie bez znaczenia była naturalnie możliwość dotarcia do konkretnych osób. Podczas rocznego pobytu w Bogocie miałem możliwość poznania wielu osób związanych z tematem przemocy. Niektóre z nich zgodziły się na przeprowadzenie wywiadu. Inne zostały polecane przez tych, którzy zaoferowali pomoc w dotarciu do osób zaangażowanych w badaną problematykę. Właśnie ze względu na długoletnie doświadczenie każdej z osób wydawało się zasadne nie tylko opracowanie wniosków z badań, ale podanie pełnego tekstu wywiadów. Ze względu na wymóg bezpieczeństwa, imiona większości osób zostały zmienione. Również ich afiliacja nie została podana do wiadomości. Wyniki badania pozwalają na formułowanie wniosków, przypuszczeń i pewnych ocen dotyczących postrzegania zjawiska przemocy. Osoby mają różne perspektywy, stąd różnorodność opinii. Można jednak identyfikować kluczowe schematy myślenia.

Ogólny scenariusz zawierał pytania, które były adaptowane w trakcie pogłębionych wywiadów (*in-depth interview* – IDI), umożliwiając dopytywanie rozmówców w celu dookreślenia niejasnych wypowiedzi. Był to zatem wywiad niestandardyzowany i częściowo strukturalizowany (*semi-structured interviews*), co dało możliwość interwencji lub zaniechania kontynuacji, w zależności od rozwoju dynamiki odpowiedzi, pozwalając na pewne modyfikacje w celu dostosowania się do respondenta (Partington 2001). Pytania dotyczyły przemocy z perspektywy politycznej, społecznej, ekonomicznej i przede wszystkim kulturowej. Jeśli respondent nie miał wiedzy na temat któregoś z zagadnień, wywiad przenosił punkt ciężkości na inny, znany mu obszar. Zdarzało się, że pytany nie miał przekonania do np. kulturowych uwarunkowań przemocy i udzielał bardzo lapidarnych wyjaśnień. Również wówczas zmieniał się charakter pytań. Rozmowy z pewnością spełniły postulat Zoltana Dörnyeia, według którego dobry wywiad powinien przebiegać płynnie i być bogatym w treść (Dörnyei 2007: 140). Pogłębiony wywiad indywidualny dotyczy problemów jakościowych,

dlatego też wnioski i koncepcje, do których prowadzi, mają charakter jakościowy (Kaczmarek, Olejnik, Springer 2016: 114).

Pytania zadawane podczas wywiadów nawiązują do problemu badania przyczyn przemocy w Kolumbii. Jej długotrwałość (blisko 70 lat konfliktu zbrojnego), brutalność, wielość walczących ze sobą stron i inne cechy unikatowe stanowią intrygujący wachlarz przyczyn i specyficzną konstelację uwarunkowań. Tak zróżnicowane zjawisko przemocy prowokuje pytania, które mogą pomóc w dotarciu do istotnej wiedzy dotyczącej jej genezy i dynamiki. Metateoria, w ramach której doszło do powstania wywiadów (jako metody zbierania informacji), zawiera koncepcje transkulturowego schematu przemocy, odwołującego się do zjawiska pożądania mimetycznego i kulturowych uwarunkowań agresji René Girarda (Girard 1987). Ramy pojęciowe, które specyfikują pojęcie kultury, przemocy i w końcu kultury przemocy, zostały wytyczone w publikacji *Kolumbia i kultura przemocy* (Sarnacki 2018: 67-73). Grupa pytań, która dotyczyła kulturowego kontekstu przemocy była w zamierzeniu kluczowa. Jednocześnie trzeba się liczyć z tym, że pytania o możliwe kulturowe uwarunkowania mogą dotyczyć sfery tabu lub przynajmniej należeć do kategorii pytań intymnych, traktowanych przez wielu bardzo osobiście (Keegan 2009: 88-89). Pytania te bowiem mogą sugerować własną odpowiedzialność, jak też poruszać problem tożsamości.

Przebieg wywiadów i ich opracowanie

Do większości osób udało się dotrzeć dzięki osobistym relacjom i rekomendacjom. Wydaje się, że oprócz przypadków wcześniejszej znajomości, dwa czynniki zadecydowały o dużym poziomie szczerości wypowiedzi. Pierwszy to ogólne, dość duże zaufanie do księży katolickich, w tym przypadku do jezuitów. Dlatego też osoby, z którymi udało się nawiązać kontakt za pośrednictwem miejscowych jezuitów, były zdecydowane na szczerą rozmowę. Nie bez znaczenia był fakt, że rozmowy były przeprowadzane na rzecz publikacji, która miała się ukazać na innym kontynencie i w obcym języku, co dawało poczucie bezpieczeństwa. Niemniej jednak część osób zastrzegła sobie utajnienie personaliów, tłumacząc, że jednak istnieje prawdopodobieństwo, że ich wypowiedź może po jakimś czasie dotrzeć do kogoś, kto będzie chciał ukarać rozmówcę za krytykę jakiejś wpływowej osoby lub

organizacji. To również pokazuje, jakie nawyki bezpieczeństwa kształtuje sytuacja permanentnego konfliktu w Kolumbii.

Wywiady trwały średnio półtorej godziny i były przeprowadzane w różnych miejscach. Na ogół trzeba było udać się do miejsca pracy danej osoby lub miejsca przez nią wskazanego. Z większością osób wywiad został przeprowadzony w miejscu ich pracy (Salamanca, Muñoz, Otoño i Castellanos we własnych biurach na uniwersytecie, Sanabria w biurze organizacji REDEPAZ). Z Mejią spotkałem się w pokoju rozmów blisko jego biura. González przyjął mnie w instytucie CINEP (*Centro de Investigación y Educación Popular*). Restrepo przyszedł do tego samego instytutu, gdzie można było usiąść i w spokoju przeprowadzić rozmowę. Z Carlosem Novoa rozmawiałem w miejscu jego zamieszkania. Wreszcie Teodomira przysłała do domu jezuitów, a rozmowa z nią trwała blisko dwie godziny. Zdecydowana większość poświęciła odpowiedni czas na rozmowę, starając się zgłębić sens zadawanych pytań. Jedynie w dwóch przypadkach rozmowa trwała krócej, a wypowiedzi rozmówców były dość lakoniczne. W trakcie trwania wywiadu stawało się jasne, że osoby rozmawiają niechętnie i nie są zadowolone z kierunku, w jakim zmierzały pytania. Jeśli pytanie nie odnosiło się wprost do ich zainteresowań lub wymagało namysłu, odpowiadały bardzo zdawkowo. Jeden z respondentów zdecydował nawet o odbyciu rozmowy w holu instytucji, co umożliwiło mu obserwację przechodzących, a oznaki zniecierpliwienia i inne komunikaty niewerbalne zmuszały do rezygnacji z niektórych pytań (Kaczmarek, Olejnik, Springer 2016: 30-36). Transkrypcji wywiadów dokonała osoba pracująca na Uniwersytecie Javeriana w Bogocie. Później zostały one przetłumaczone przeze mnie na język polski i są prezentowane w drugiej części książki.

Wywiady były prowadzone z przekonaniem o potrzebnie aktywnej roli prowadzącego wywiad, dlatego niemal każdy z nich ma nieco inną strukturę zadawania pytań, co wynikało z potrzeby dostosowania się do rozmówcy. Naturalnie w procesie przygotowania stworzony został zestaw pytań, jednak zarówno ich kolejność, jak i treść ulegały modyfikacji w trakcie rozmów (Gudkova 2012: 121). Wywiady pozwoliły na zaobserwowanie różnych podejść analitycznych, z czego wynikało też użycie różnych narzędzi stosowanych w poszczególnych dyscyplinach. Również to jest częścią zagadnienia epistemologicznego, dotyczącego uwarunkowań, które tyleż umożliwiają, co ograniczają zdolności percepcyjne.